

Basın ve Cemiyet

Prof. Ch. HULTEN

Haberleşmenin cemiyet için lüzumlu olduğu hususunda hepimizin anlaşacağını zannedirim. Bir bebeğin başkalarına yemek, içmek, ısınmak ve rahat etmekle ilgili ihtiyaçlarını ifade ettiğini görebiliriz. Çok sonraları haberleşme müdilleşir; komplike olur, tanınma, statü, gurup tarafından kabul edilme gibi cemiyetin telkin ettiği ihtiyaçlarla bezenir.

Haberleşmenin bir çok şekilleri olduğu hususunda hepimizin anlaşacağım zannedirim. Dilinizi konuşmadan 6 ay memleketinizde kaldım ve bu arada bu haberleşme yollarından bir çoğuna müracaat lüzumu hâsıl oldu. Çünkü, bir çok ihtiyaç ve isteklerimi belirtmek için lafzî olmayan haberleşme yollarına müracaat ettim.

Bugün üzerinde duracağım haberleşme şekline umumî olarak basın denmektedir. Tarife ayıracak fazla vaktim yoktur. Basın sadece gazeteler demek değildir. Bugün baskıya, elektrikle işleyen makinelere, yaratıcı kabiliyetlere ihtiyaç gösteren birçok haberleşme şekilleri vardır. Basına ayrıca kitle haberleşme vasıtası diyebilirim — gazeteler, dergiler, radyo, televizyon, hattâ kitaplar bu arada sayılabilir — . Benim hayatım boyunca kitle haberleşmesinin mekanizması çok değişmiştir. Bu değişimin nisbeti sadece çok önemli olmakla kalmaz; fakat aynı zamanda çok sür'atli seyrettiği için bu değişimin cemiyetteki tesirini incelemek de güçleşir. 1945 de İkinci Cihan Harbi bittiği zaman televizyona bir kitle haberleşme vasıtası denemezdi. Bugün Amerikan evlerinde 55 mil-

(*- Prof. Ch. Hulten, 1962-63 yılında İktisat Fakültesince Gazetecilik Enstitüsü tedrisatı için davet edilmiş bir Amerikan gazetecilik âlimi. Enstitümüz, Profesörü Türkiyede bulunmasından bu konferans vesilesile faydalanmıştır. Profesörün hayatı ve eserleri hakkında gazetecilik Enstitüsü Mecmuası "Yıllık" da bilgi vardır (Sayı 3, Sf. 129).

yondan fazla televizyon vardır; bu banyodan fazla televizyon var demektir. Ortalama bir günde yüz milyonun üstünde kimse televizyon seyretmektedir. Televizyon Amerikan siyasetinde, iktisadiyatında, sosyal hayatta önemli değişmelere yol açmıştır. Bu yeni haberleşme vasıtasının tesiriyle eskilerinde de önemli değişmeler ortaya çıkmıştır. O bakımdan kolaylıkla şu tahmin edilebilir: Bir haberleşme vasıtası olarak televizyon Türkiye'ye girdiği zaman İstiklâl Caddesinde gezinmek daha kolay olacak, sinemaların etrafındaki kalabalıkla mücadele lüzumu ortadan kalkacaktır .

Cemiyet bu haberleşme vasıtasını nasıl kullanır? 1948 de Yale Üniversitesinden Prof. Harold Laswell haberleşmenin şu fonksiyonları olduğunu belirtmiştir. Bunlar; muhite *nezaret*; muhite karşı reaksiyonda cemiyetin bölümleri arasında *münasebet*; ve cemiyetin kalıntılarının nesilden nesile *intikalidir*. Stanford Üniversitesinden Prof. Wilbur Schramm, bu üç fonksiyonun iptidai cemiyetlerde nasıl ortaya çıktığını izah etmiştir. Uzakta bir tehlike veya umut belirip belirmediğini tahkik için bir klân görebileceği yere nöbetçi diker. Bu nezarettir. Klân mensupları bu hususta bilgi edinirlerse ne yapmak gerektiği hakkında karar vereceklerdir. Yabancılar yaklaşıyorsa, mücadeleye mi hazırlanmalı, veya onları karşılamalı mı yoksa onlardan kaçınmalı mıdır? Bu hususta karar demokratik tarzda yapılacak bir klân toplantısında alınabilir veya otoriter liderler yoluyla yukardan aşağıya aksettirilir. Her iki halde de bu usul muhite bir reaksiyon şeklindeki münasebet olarak ifade edilir. Bütün bunlar olurken klânın sosyal kalıntıları, babadan oğula geçecek ve grup mevcut olmakta devam edecekse an'anelerin de yaşaması gerekecektir.

Bu tipik Laswell terimlerini alıp basının başlıca fonksiyonları itibarıyla mütalâa etmek kabildir. *İlk olarak*, basın cereyan etmekte olan hâdiselere dair bilgi verir - umumî efkârın bazı şeyler hakkında bilgi edinme ihtiyacını karşılar. *İkinci olarak* cemiyetin kararlar alması ve bu kararları başkalarına nakletmesi ile ilgili imkânları hazırlar. Çeşitli sıklar belirtilir. Kararlar yayımlanır. *Üçüncü olarak* da bir murakabe kuvveti olduğu için, yeni üyeleri grupları kabul ve intibak hususunda hazırlar.

Bir de *dördüncü fonksiyonu* vardır; basın muhataplarına hoş vakit geçirtir - onları meselelerinden uzaklaştırır, hoş vakit geçirmelerini sağlar. Fakat bu hoş vakit geçirmek yollarından birçoğu cemiyetteki sosyal kalıplara zıyan vermekten çok onları takviyeye yarar.

Bu bakımlan bu dört fonksiyonu içine almak suretiyle basının cemiyette her türlü haberleşmenin esasını teşkil ettiği söylenebilir. Buna karşılık haberleşme kanallarının cemiyetten cemiyete çok farklı olduğu açıktır. Genel olarak, bir milleden basının ortaya çıkacak değişikliklerle rolü olacağı söylenebilir. Fakat aynı zamanda, cemiyetin ihtiyaçlarıyla şekillenecek ve cemiyetin kaynaklarıyla hudutlanacaktır. Çeşitli memleketlerin kitle haberleşme usulleri arasında büyük farklar bulunduğunu görmek kabildir. Televizyonu daha önce belirttim. A.B.D. bugün bütün dünyadaki alıcı cihazların yarısına mâliktir, fakat bu nisbet sür'atle değişmektedir. En son Unesco rakamlarından Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki nüfus başına yayınlanmış haber istihlâki farkını hesaplamaya çalıştım. Vasatî Türke nisbetle vasatî Amerikalı, aşağı yukarı 500 kere daha fazla haber istihlâk etmektedir. (Burada memleketinizde bu miktarın gittikçe arttığı belirtilmelidir. Beş yıllık kalkınma plânında 1967 ye kadar %50 bir artış olacağı ifade edilmiştir).

Bugün ayrıca cemiyetler arasında neden bu farkların ortaya çıktığını incelemek isterim. Bu problem hakkında çok araştırma yapılmıştır ve bazı takribî cevaplar vermek mümkün olacaktır. İleri süreceğim hususlar hakkında teferruata inmek için zaman müsait değildir. Bundan başka bazı ilgili görüşleri de inceleyemiyeceğim. Bugünkü konuşmam sırasında cemiyetin bünyesinin bazı veçheleri ile kıymet sistemleri üzerinde durmak isterim.

İncelemelerimiz bakımından cemiyet bünyesinin mühim bir unsuru tabakalaşmadır. Lisan, din ve kavimler haberleşmeye engel teşkil ederler. Şehirli ve köylüler arasında haberleşmenin temini zordur. Şehir dışı bölgelerle şehirler arasında bir hareket (mobilité) ortaya çıkınca mevcut şekiller değişecektir. Massachussets Institute of Technology'den Prof. Lerner'in Ankara yakınında Bâlâ'da yaptığı incelemeyi hepimizin duymuş olacağımızı tahmin ederim. 1950-1954 yılları arasında bu köy Ankara'nın hayat ve iktisadîyatı ile epey kaynaşmıştır. Haik devamlı olarak şehre gidip geldikçe köyün eski kapalılığı kalmamıştır. 4 yıl içinde Bâlâ'da alıcı cihazların sayısı 1 den 100 e çıkmıştır.

Bünyenin diğer bir unsuru, iktidarın cemiyetteki yerini tayindir. İktidarın icrası haberleşmeye ihtiyaç gösterir ve kuvveti elinde tutanlar vasıtaları kimin ve ne gayeler için kullanacağını tayin ederler. Bünye ile ilgili başka bir unsur, mal ve paranın akımı ile ilgilidir, bu da haberleşmeye ihtiyaç gösterir. İngiliz haberler ajansı Reuters memleket ticaretinin artan ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulmuş ve tarih boyunca bugünkü şeklini almıştır.

Cemiyette kitle haberleşme şeklini tayin eden bünyenin üç mühim unsuru vardır. Bu, birbirleriyle ilgili üç hususu içine alan cemiyetin kaynaklarıdır.

Kaynak unsurlarının birincisi iktisadî baz'dır. Esas itibarıyla bu, bir kimsenin haberleşme sistemine ne kadar para ve zaman ayırması gerektiğini tayin eder. A.B.D. de bir kaç on yıl içinde, adam başına gelir, yılda 300 dolardan 2400 dolara çıkmıştır. Haftada çalışılan saat adedi 56 dan 40 a düşmüştür. Haberleşme vasıtaları geliştikçe hususî sektör gitgide bundan reklâm için faydalanmıştır. Hususî sektör, şimdi, gazete ve mecmualarda radyo ve televizyonda reklâm için senede 10 milyar dolar sarfetmektedir. Buna karşılık S.S.'C.B' de bu vasıtaların cesametini hükümet tâyin eder. Haberleşme devletin bir vasıtası olup çok para sarfedilmektedir. Fakat bütçelerin miktarı, hükümetin ihtiyaçları itibarıyla ne satın aldığına bağlıdır.

Kaynak unsurlarının ikincisi, cemiyetteki tahsil seviyesidir. Bu hem şahıs başına gelir ve hem de şehirleşme ile yakından ilgilidir. Bir çok kimse okuma yazma bilirse, tahsil seviyeleri mâkûl derecede yüksekse, kitle haberleşmesi gelişir. Bu kaynak olmadan gelişemez.

Üçüncü kaynak unsuru teknolojik zemindir. An'anece cemiyetteki şahıslar arası haberleşme; sanayileşme, teknik vasıf ve vasıtalar geliştikçe ehemmiyetini kaybeder. Kitle haberleşmesinde bu vasıf ve vasıtalar daha da lüzumlu olurlar. Başlangıç safhasında Türkiye'de televizyon tesisinin plânlanmasının, bu kaynakların Almanya'dan ithalini gerektirmesi sadece tesadüf değildir.

Şimdiye kadar kitle haberleşmesinin belirteceği mesajlardan çok mekanizmasından bahsettim. Bu konuya kısaca temas edeceğim. Burada cemiyetin kıymet sistemleri ehemmiyetli bir yer kazanır. Amerika'daki entellektüeller kitle haberleşmesinin muhtevasının seviyesini çok tenkit etmektedir. Kitle haberleşmesini mürakabe edenler buna (insanlara istediklerini veriyoruz) cevabını vermekte, muhatap olanların ehemmiyetli sayısını delil olarak göstermektedirler. Tabiiyle bütün bu istatistikler Amerikalıların ilgilerinin entellektüellerin istediğinden ayrı veçhelere yöneldiğini göstermektedir. Hem entellektüeller hem de haberleşmesini kontrol edenler ortaya çıkacak değişmelere yardım etmelidir.

Tabiiyle, cemiyetin gayeleri de önemlidir. Kruçev bir müddet önce bunu Sovyetler Birliğindeki artist ve yazarlara çok açık olarak ifade etmiştir. İleri sürdüğü gayeler Komünist partisi ile programındaki ga-

yelerdi. Devlet, haberleşme vasıtalarını kontrol ettiği için bu vasıtalar, gayeleri gözönünde tutacaktır. Amerika'da, halen hükûmetin haberleri manipüle edip etmediği hususundaki münakaşalara rağmen bu problem biraz farklıdır. Orada vasıtaların muhtevası ile ilgili başlıca tesir, baskı grupları ve bilhassa etik ve moral standartlarını yaymak isteyen dinî gruplar tarafından icra edilmektedir.

Bununla beraber, bir cemiyetteki kıymet sisteminin en ehemmiyetli unsurunun o cemiyetin siyasi felsefesi olduğu açıktır. Eğer bir cemiyette hürriyet varsa fırsat verildiği zaman bir kimsenin doğru ile yanlış ayırd edeceğine inanılır. Basının bir önemli gayesi, halkın menfaatleri bakımından hükûmeti mürakabe olacaktır. Hiç değilse ideal olarak haberleşme vasıtalarına yaklaşma ve istifade, cemiyetin kararlarına tesir etmek isteyenlere açık olmalıdır.

Diğer taraftan, cemiyet otoritese, inkişaf için bir nezaretçiye yani devlete, ihtiyaç olduğuna inanılacaktır. Haberleşmenin başlıca gayesi, hükûmet siyasetini desteklemek ve geliştirmek olacaktır. Basından istifade hükûmetin müsaadesine bağlı kalacaktır.

Bunlar siyasi felsefedeki hadlerdir. Arada bir çok nüanslar vardır. Basının cemiyetteki mahiyetini tayin eden başka unsurlar vardır. Fakat son olarak şunu tekrar etmek isterim: Kaynaklar ve kıymet sistemi, belirli bir durumda, haberleşmenin hudutlarını tayin eden ehemmiyetli unsurlardır.

İngilizceden çeviren: Dr. Oğuz ARI